

УДК 811.161'367.332.7

Н. А. Березовська-Савчук

*к. філол. н., ст. викл. кафедри української мови
Криворизький державний педагогічний університет*

О. І. Леута

*д. філол. н., проф., проф. кафедри української мови
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*

ГЕНЕЗА ТЕОРІЇ ПРИСУДКА ТА ПРОБЛЕМА ЗВ'ЯЗКИ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

THE GENESIS OF THE PREDICATE THEORY AND THE PROBLEM OF A LINKING VERB IN THE EAST SLAVIC LINGUISTICS

У публікації проаналізовано проблему становлення теорії присудка у східнослов'янському мовознавстві; схарактеризовано специфіку складеного іменного присудка; особливу увагу приділено визначенню статусу зв'язки, розумінню її оцінці її ролі в реченні; уточнено закономірності поповнення складу дієслівних зв'язок та механізми, що регулюють цей процес.

Ключові слова: *типи присудків, іменний складений присудок, зв'язка, предикативність.*

The article deals with the problem analysis of the development of the predicate theory in the East Slavic linguistics; the specificity of the compound nominal predicate is characterized; peculiar attention is paid to the definition of a linking verb status, understanding and assessing its role in a sentence; the principles of expanding the composition of linking verbs and mechanisms, regulating this process, are defined.

Key words: *types of predicates, compound nominal predicate, linking verb, predicativity.*

У східнослов'янському мовознавстві (О. Пешковський, О. Шахматов) теорія типів речень ґрунтована на класифікації різновидів підмета й присудка. У цьому контексті проблема членів речення традиційно займає важливе місце. В основу первинного поділу простого речення на граматичні типи покладено відмінність у способі вираження предикативності. Диференціація простих речень на іменний і дієслівний типи

базована на відмінностях способів вираження головного члена речення – присудка – дієсловом чи іменем. Закономірно, що наявність двох формальних типів присудка цілком виправдана. Проте у процесі дослідження з'являються різночитання, що стосуються визначення типів присудків та їх класифікації.

У традиційній граматиці пропонують два типи поділу присудків: за морфологічною природою і за складом. Якщо кваліфікація простого та складеного дієслівного присудка не викликає значних розходжень, то серед граматистів побутує думка, що іменний присудок має складнішу форму (І. Вихованець, П. Лекант, В. Белошапкова й ін.). Іменний присудок завжди складений, тому його можна вважати маркованим членом пари. Функції зв'язки й іменної частини чітко розподілені: перша виражає граматичне значення (предикативні відношення), друга – речове значення іменного присудка. Іменна частина присудка може бути виражена іменником, прикметником, числівником, займенником, прислівником, дієприкметником, формою інфінітива. Особливо слід відзначити можливість уживання прийменниково-відмінкових форм в іменній частині присудка, а предикативний центр речення найчастіше тлумачать як дієслівний або зв'язковий. Ця позиція передбачає обов'язкову наявність у реченні дієслова (зв'язки чи повнозначного дієслова), яке забезпечує вираження основного граматичного значення речення. Однак принципи виділення іменного присудка не завжди проведені послідовно, можна констатувати відмінності в тлумаченні зв'язок, не виправдане розширення і самого поняття “іменна частина”.

Інша традиція розуміння присудка сформувалася під впливом поглядів В. Виноградова, який вважав, що присудок, який складається лише з іменної частини і не вводить до свого складу дієслівних форм, називається простим іменним присудком. Сучасна синтаксична теорія не виробила єдиних засад для кваліфікації присудків, що зумовлює неоднозначність визначення дієслівних функцій у реченні та значно обмежує інтерпретацію

ролі дієслова в організації різних типів присудків, а також кваліфікацію недієслівних компонентів у складі присудка.

Уперше термін “зв’язка” у науковий обіг в українському мовознавстві увів О. Партицький ще в д. п. ХІХ ст. (“Граматыка руска для ужитку в школах людowych в Галичині”, 1873 р.). Однак Ф. Буслаєв зазначав, що термін зв’язка недоцільно використовувати в граматиці, адже присудком уже визначається його зв’язок із підметом, тому немає необхідності в цій третій складовій частині речення (“Историческая грамматика русского языка”, 1881 р.). С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер у “Граматиці руської мови” (1914 р.) для позначення дієслівної зв’язки використали термін “злучка”, вказавши, що таке дієслово лише “сполучує” присудок із підметом. Пізніше у працях Н. Арутюнової, В. Виноградова, О. Потебні, І. Огієнка, О. Мельничука, Б. Тарашкевича й ін. зміст дефініції “зв’язка” осмислювався у зв’язку з поняттям “складений іменний присудок”. О. Потебня зв’язкою називав особливе слово, що містить у собі предикативний зв’язок; воно важливе лише як засіб приєднання атрибута до підмета [5, с. 116]. І. Огієнко вважав, що “дієслово складеного присудка називають зв’язкою (copula) або помічним дієсловом, а ймення – присудковим додатком” [4, с. 44].

У сучасній українській граматичній науці у тлумаченні цього мовного явища наголошують на його морфолого-синтаксичній природі. І. Вихованець зв’язкою називає службове дієслово, яке в іменному складеному присудку виконує роль аналітичної синтаксичної морфеми, показника граматичних категорій часу, способу, особи (роду) і числа; різновид допоміжних дієслів [2]. Білоруські граматики, описуючи вияви складеного іменного присудка, дотримуються думки, що «зв’язка служує для сувязі выказальнага слова з дзейнікам, выражае граматычнае значэнне (час, асобу, лад) выказніка» [3, с. 53]. У російському ж мовознавстві домінує логіко-лінгвістичний напрям, згідно з яким зв’язку розглядають як компонент універсальної логічної структури речення-судження, що

виражає предикатні відношення між суб'єктом й атрибутом, що його характеризує, і утворює разом з атрибутом предикат [1].

Визначення статусу зв'язки залежить від розуміння й оцінки її ролі в реченні. Зв'язку, як правило, кваліфікують як неповнозначне або напівповнозначне службове слово, службовий елемент, основною граматичною функцією якого є вказівка на предикативні категорії. Формальну функцію зв'язки – власне “зв'язкову”, тобто позначення зв'язку між підметом і присудком зазвичай оцінюють як вторинну, супутню її ролі виразника предикативних категорій. При цьому зв'язку визначають як облігаторний або необлігаторний компонент структури речення. Її також можна кваліфікувати і поза категорією предикативності, тоді на перший план виходить тільки її зв'язкова функція – додаткова вказівка на синтаксичні відношення між компонентами речення [6, с. 120].

Суперечливість в оцінюванні ролі та функцій зв'язки, що сформувалася в синтаксичній теорії, є наслідком визнання подвійної природи самого аналізованого об'єкта й абсолютизації однієї з двох рівноцінних функцій дієслівного елемента в складеному іменному присудку – функції власне зв'язки і функції вираження предикативності. Однією з найважливіших тенденцій у тлумаченні зв'язкових елементів у мові загалом і дієслівних зв'язок зокрема є спроба усвідомлення закономірностей поповнення їхнього складу та механізмів, що регулюють цей процес. Учені наголошують, що повнозначне дієслово може отримати в реченні статус службового, допоміжного, зв'язкового, “напівзв'язкового” лише в результаті процесів десемантизації, граматизації.

Отже, синтаксична теорія фіксує неоднозначну і багатомірну природу дієслівного слова у реченні, здатного виступати не лише у ролі присудка, але й бути допоміжним службовим компонентом. Однак сучасна лінгвістика засвідчує й значні розбіжності у тлумаченні іменного присудка й дієслівної зв'язки, відсутність єдиної синтаксичної концепції, що уможливило б однозначне інтерпретування цього явища.

Література

1. Арутюнова Н. Связка. *Лингвистический энциклопедический словарь* / глав. ред. В. Н. Яреца. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 435.
2. Вихованець І. Р. Зв'язка. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. С. 203.
3. Леановіч Р. С. Беларуская мова: сінтаксіс словазлучэння і простага сказа. Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 2002. 118 с. URL : [file:///C:/Users/User/Downloads/63689%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/63689%20(1).pdf)
4. Огієнко І. Складня української мови. Жовква. 1938. Ч. II. 239 с.
5. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва : Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1958. Т. I-II. 536 с.
6. Русская грамматика / глав. ред. Н. Ю. Шведова. Т. 2 : Синтаксис. Москва : Наука, 1980. 709 с.